

مقایسه سیاست خارجی ایران و ترکیه در گرجستان: ۱۹۹۲-۲۰۲۰*

Comparison of Iran-Turkey Foreign Policy in Georgia: 1992-2020

Amir IMANI**
Javad SALEHI***
Mohammad PADDIN****

چکیده

فرپاشی اتحاد جماهیر شوروی در دهه ۱۹۹۰ و استقلال کشورهای قفقاز جنوبی باعث تحولی در منطقه و سیاستهای کشورهای همسایه این منطقه شد. یکی از این کشورهایی که توانست استقلال خود را به دست آورد گرجستان بود که به دلیل داشتن موقعیت استراتژیک برای انتقال منابع دریای خزر و دسترسی آسان به بازارهای اروپا دارای اهمیت بهسزایی در بین کشورهای منطقه قفقاز میباشد. ایران و ترکیه نیز با توجه به پیوندهای تاریخی، قومی و همسایگی که با این کشور دارند تلاش کردند که روابط خود را با این کشور افزایش دهند. از این رو مساله ما مقاله این است که «سیاست خارجی ایران و ترکیه در قبال گرجستان متأثر از کدام عوامل است؟» همچنین سیاست خارجی کدام یک موفقیت آمیزتر بوده است؟» همچنین ما در این مقاله با رویکردی توصیفی-تحلیلی به بررسی سیاست خارجی ایران و ترکیه و عوامل مؤثر بر آن میپردازیم. واژگان کلیدی: بحران اوستیا، بحران آبخازیا، ایران، ترکیه، گرجستان.

Abstract

After the independence of the South Caucasian states, Region has changed. Georgia has great importance due to its strategic location for the transfer of Caspian resources. Therefore, Iran and Turkey that have ethnic and neighborhood ties, sought to develop its relations with Georgia. The main question of the article, "Which factors affect Turkey's foreign policy towards Iran and Georgia?" and which foreign policy has been more successful?" Future of Georgia was shaped by EU, NATO, Israel, America, the 5-day war between Russia and Georgia, Iran and Turkey. This research, focuses on Iran and Turkey's foreign policy with descriptive-analytical approach.

Keywords: Crisis Ossetia, Abkhazia, Georgia, Iran, Turkey.

* Makale Geliş Tarihi: 17.03.2021 Yayına Kabul Tarihi: 07.04.2021

** PHD student at Marmara University, Researcher at Tehran Middle East Strategic Center, e-mail: Amirimani4@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2356-4573.

*** Assoc. Prof. at Shiraz University, Faculty of Law and Political Sciences, e-mail: Salehi_j@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9492-6992.

**** PHD student at Shiraz University, Faculty of Law and Political Sciences, e-mail: mohamadpadin1992@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0456-4906.

مقدمه

جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به دلیل مجاورت جغرافیایی با گرجستان و اشتراکات فرهنگی، قومی و تاریخی با این کشور از جمله مهمترین بازیگرانی هستند که همواره تلاش کرده‌اند که در این کشور و تحولات آن حاضر باشند. گرجستان در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به دلایل متنوع سیاسی، اقتصادی و فرهنگی از اهمیت به‌سزایی برخوردار می‌باشد. از یکطرف ایران به دلیل موقعیت منحصر به فرد خود که از یکسو در مجاورت قفقاز و دارای سواحل دریای خزر و خلیج فارس می‌باشد و از طرف دیگر ترکیه به دلیل موقعیت جغرافیایی‌اش که از یکسو در مجاورت قفقاز و منابع عظیم انرژی خزر قرار دارد و همچنین دارای مرز با دریای سیاه و دریای مدیترانه می‌باشد و دسترسی به کشورهای اروپایی دارد، دارای موقعیت ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک ویژه‌ای می‌باشد و اهمیت این کشور را برای گرجستان صد چندان کرده است. از طرف دیگر اگرچه گرجستان از نظر ذخایر نفت و گاز اهمیتی ندارد اما این کشور دارای موقعیت استراتژیک در منطقه قفقاز جنوبی می‌باشد. گرجستان پلی ضروری است که دریای سیاه را به منطقه کاسپین و اروپا را به آسیای میانه و قفقاز پیوند میدهد.¹ موقعیت گرجستان آن را به عنوان مسیر ترانزیتی تجاری مهم ساخته است و این کشور مالک یک سیستم حمل و نقلی توسعه‌یافته شد زمانی که در سال ۱۹۹۱ به استقلال رسید.² به طور کلی گرجستان دارای مزیت‌های ژئوپلیتیکی مانند قرار داشتن در مرکز ثقل ارتباط شرق- غرب و جنوب- شمال منطقه قفقاز، قرار داشتن در کنار دریای سیاه و محصور نبودن در خشکی، در اختیار داشتن موقعیت جغرافیایی ممتاز، برخورداری این کشور از همسایگی با مرزهای بین‌المللی می‌باشد. اما با این حال دو کشور ایران و ترکیه برای حضور در گرجستان و ایجاد روابط و به دست آوردن منافع با مشکلات و موانعی روبه‌رو می‌باشند که ما در این مقاله به آنها خواهیم پرداخت. از این رو ما برای پاسخ دادن به سوال و مسئله‌مان که در چکیده عنوان گردید، فرضیه‌های را در نظر گرفتیم که به این صورت است: «پس از فروپاشی اتحادیه جماهیر شوروی، عوامل مختلفی از جمله نبود مرز مشترک بین ایران و گرجستان، وابستگی گرجستان به اتحادیه اروپا، تلاش این کشور برای حضور در ناتو، حضور و دخالت‌های اسرائیل و آمریکا در این کشور، جنگ ۵ روزه بین روسیه و گرجستان در سال ۲۰۰۸ و بحران آبخازیا و اوستیای جنوبی و بسیاری

1 Valeri Modebadze vd., "Georgian-Turkish Relations Since the Breakdown of Soviet Union", *Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4(1), 2014, p. 33-55.

2 Gohar Badalyan vd., "Transport Infrastructure and Economic Growth: Panel Data Approach for Armenia, Georgia and Turkey", *Review of Agricultural and Applied Economics*, 17(2), 2014, p. 1-15.

موضوعات دیگر بر سیاست ایران و ترکیه در گرجستان تاثیر گذاشته است و آنها را برای رسیدن به اهدافشان دور یا نزدیک کرده است که در این راه موانع پیش روی ایران نسبت به ترکیه بسیار بیشتر بوده است.»

روابط ایران و گرجستان

پیوندهای بین ایران و گرجستان به ماقبل تاریخ بر میگردد. باستان شناسان به شباهتهای بین ایران و گرجستان در اوایل عصر برنز پی بردند. اولین شاهد این شباهت فرهنگ کورا- آراکس میباشد که نواحی قفقاز جنوبی، شمال غربی و آنتالیای شرقی را در بر میگیرد.³ اوج پیوند میان گرجیها و ایرانیها به زمان حکومت شاه عباس صفوی بر میگردد یعنی زمانی که شاهعباس صفوی برای محدود کردن قدرت قزلباشها از نیروهای گرجی استفاده کرد. شاه عباس علاوه بر سازماندهی گرجی‌هایی که در زمان جدش (شاه طهماسب) وارد شده بودند خود در طی حملات متعدد و سنگین خود به گرجستان بیش از دویست هزار گرجی را به ایران کوچاند، این دسته از گرجی‌ها، علاوه بر ایفای نقش در تشکیلات لشکری و کشوری در شکوفایی اقتصاد دولت صفوی نقش به سزایی داشتند. با این حال با قدرت گرفتن آغامحمد خان قاجار او به دلیل نزدیک شدن حاکم گرجستان به روسیه به این کشور حمله کرد و تفلیس را فتح نمود. آقا محمد خان قاجار فاجعه کرمان را در تفلیس تکرار کرد و دستور به قتل و تاراج مردم داد و پنج هزار نفر از گرجیها را اسیر و شهر را ویران نمود. از اینرو گرجیها از ترس ایرانیها بیش از پیش به روسها متکی شدند و درخواست کمک از آنها را کردند. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال دوباره گرجستان پس از دهها دوباره دو کشور ایران و گرجستان این فرصت را پیدا کردند تا باب روابط بین خود را آغاز کنند. روابط ایران و گرجستان بر روی ملاحظاتی سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ژئوپلیتیکی تکیه دارد.

روابط سیاسی ایران و گرجستان

قبل و بعد از انقلاب گل رز، چندین ملاقات رسمی مهم بین نمایندگان درجه بالای ایران و گرجستان برای ایجاد روابط سیاسی برگزار شد. این ملاقاتها و توافقات به طور واضح نشان میدهد که علیرغم تفاوت گرایشات سیاست خارجی و نبودن مرز، دو کشور علاقه‌مند

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

3 Farman Farmaian-Fatema Soudavar, "Georgia and Iran: Three Millennia of Cultural Relations An Overview", *Journal of Persianate Studies*, 2(1), 2009, p. 15.

به تقویت روابط دوجانبه بین خود هستند.⁴ گرجستان مرز مشترکی با ایران ندارد و حداقل روابط را در میان کشورهای قفقاز جنوبی با ایران دارد. روابط دیپلماتیک ایران در اوایل استقلال گرجستان قوی نبود و ایران از نزاعهای داخلی گرجستان دوری میکرد.⁵ با این حال بر خلاف جمهوری آذربایجان، گرجستان روابط تنش آمیزی با ایران از زمان استقلال خود نداشته است. نبود مرز مشترک بین ایران و گرجستان میتواند توضیح دهنده چرایی روابط دوجانبه محدود بین دو کشور باشد. مرحلهی مهم در تاریخ روابط ایران و گرجستان دیدار ادوارد شوارداندزه⁶ رئیس جمهور گرجستان در آغاز سال ۳۹۹۱ بود. اسنادی در طول این دیدار امضاء شد که چارچوبی حقوقی را برای توسعه همکاری ایران و گرجستان شکل میداد.⁷ بر اساس این توافق نامه دو کشور بر همکاریهایی در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی و ایجاد تبادلات اقتصادی بین ایران و گرجستان در زمینه‌هایی مانند گاز، حمل و نقل و تجارت و همچنین اقدامات مقدماتی برای متصل شدن به دریای سیاه، دریای خزر و خلیج فارس تاکید کردند.⁸

در سال ۴۹۹۱ بعد از آنکه سفارت جمهوری اسلامی ایران در تفلیس باز شد، سفارت گرجستان هم در تهران دایر شد. رئیس جمهور سابق ایران، علی اکبر هاشمی رفسنجانی در آوریل ۵۹۹۱ از گرجستان دیدار کرد و توافق مهمی برای افزایش کنسولگریهای سیاسی و پروژههای مشترک اقتصادی و راههای برای اجرای آنها ایجاد کرد. اما علیرغم تلاشها برای توسعه قراردادهای اقتصادی و تجاری و ایجاد کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و گرجستان (اگرچه بین سالهای ۶۹۹۱-۹۹۹۱ حتی یک جلسه هم برگزار نشد)، همچنین اقدامهایی برای جذب سرمایه گذاریهای ایران به اقتصاد گرجستان (اگرچه گرجستانها هیچ قانونی نداشتند که از سرمایه گذاریهای خارجی حمایت کند) و معاملات مشترک، اکثر پروژهها نتوانست اجرا شود.⁹ بعد از استقلال گرجستان به دلیل گرایشات غرب گرایانه گامسخوردیا¹⁰، رئیس جمهور سابق گرجستان مانع از این شد که گرجستان ایران را به عنوان یک متحد در نظر بگیرد اما شوارداندزه به تدریج به سوی روسیه حرکت کرد و این

4 Nika Chitadze, "Geopolitical Interests of Iran in South Caucasus and Georgian-Iranian Relations", *Journal of Social Sciences*, 1(2), 2012, p. 3.

5 Kaweh Sadegh-Zadeh, "Iran's Strategy in the South Caucasus", *Caucasian Review of International Affairs*, 2(1), 2008, p. 1-8.

6 Eduard Shevardnadze.

7 Ter-ogyanov Nugzar, "Georgian-Iranian Relations in the Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 4(28), 2004, p. 4.

8 Elaheh Koolaee-Mohammad Hossien Hafezian. "The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics", *Iranian Studies*, 43(3), 2010, p.1.

9 Nugzar, *op. cit.*, p. 1.

10 Gamsakhurdia.

امر به این معنی بود که امکان روابط دوجانه بین ایران و گرجستان فراهم شد اما هنگامی که میخائیل ساکاشویلی¹¹ بعد از انقلاب گل رز در سال ۲۰۰۲ به عنوان رئیس جمهور گرجستان انتخاب شد، ایران او را به عنوان شخصی که گرایش به سوی غرب دارد در نظر گرفت، هرچند که این تصور تغییر کرد. در واقع سیاست گذاران ایران متوجه شدند که در اصل ساکاشویلی علیه فساد داخلی مبارزه میکند و بیشتر بر روی ایجاد دموکراسی تأکید دارد و اگرچه ساکاشویلی گرایشات غرب گرایانه دارد اما به صورت مستقل عمل میکند و وابسته به غرب نیست. دیدار ساکاشویلی به تهران در ژوئیه ۲۰۰۲ همچنین باعث تغییر مثبت در تصور جمهوری اسلامی ایران از گرجستان گذاشت و باعث توسعه روابط دو جانبه میان دو کشور شد.¹² در کنفرانس خبری که در فوریه ۲۰۰۲ در مسکو برگزار شد، میخائیل ساکاشویلی که به تازگی رئیس جمهور گرجستان شده بود، اعلام کرد که گرجستان تمایل دارد که روابط گرم و نزدیکی با جمهوری اسلامی ایران داشته باشد.¹³ از طرف دیگر با توجه به اینکه روابط تفلیس با روسیه به شدت از زمان انقلاب گل رز در سال ۲۰۰۲ و به قدرت رسیدن میخائیل ساکاشویلی تیره شده بود. ایران که دومین ذخایر گاز جهان بعد از روسیه را داراست، از درگیری بین روسیه و گرجستان سود برد. ایران علاقه‌مند بود که مشتری جدیدی را برای صادرات انرژی پیدا کند و پیوندهای اقتصادی را با گرجستان توسعه دهد.¹⁴

عوامل موثر بر روابط سیاسی ایران و گرجستان:

۱- تاثیر جنگ ۵ روزه روسیه و گرجستان بر روابط سیاسی ایران و گرجستان

جنگ بین گرجستان و روسیه در سال ۲۰۰۸ یک فصل جدیدی را در مورد همکاری دو جانبه بین دو کشور آغاز کرد. گرجستان به دنبال راهی است که از وابستگی سیاسی به روسیه خارج شود و ایران میتواند یک نقش مثبتی را از طریق ارمنستان (هرچند به دلیل وابستگی ارمنستان به روسیه این امر به سادگی ممکن نیست) در این مسیر بازی کند. برای مثال در سال ۲۰۰۸ مسکو تحریمات اقتصادی شدیدی را علیه گرجستان

11 Mikheil Saakashvili.

12 Farhad Atai, "The Dynamics of Bilateral Relations in the South Caucasus: Iran and its North Neighbors", *The China and Eurasia Form Quarterly*, 7(3), 2009, p. 115.

13 Nugzar, *op. cit.*, p. 1.

14 *Ibid.*

تحمیل نمود، روسیه مسیرهای ارتباطی با این کشور را قطع نمود و هشدار داد که ممکن است قیمت رایج گاز را از ۰۱۱ دلار به ۰۳۲ دلار در هر ۰۰۰۱ متر مکعب افزایش دهد. بعد از این واقعه مشخص شد که چرا روابط نزدیک با ایران برای گرجستان مهم شده است. در نتیجه در ژانویه ۲۰۰۲ صادرات گاز طبیعی ایران به گرجستان از طریق ارمنستان اجرا شد. همچنین مقامات گرجستان اعلام کردند که واردات گاز از ایران و گرجستان به طور کامل میتواند جایگزین گاز روسیه بشود. (البته تا سال ۲۰۰۲ واردات گاز تنها از آذربایجان بوده است و هنوز این امر محقق نشده است).¹⁵

البته ایران به دلیل روابط دوستانه‌اش با روسیه، دیپلماسی آرامی (خاموشی) را به عنوان یک تماشاگر منفعل در درگیری روسیه و گرجستان ایجاد کرد که این موضع گیری با تصورش از بازیگر قدرتمند منطقهای کاملاً تناقض دارد و میتواند با مداخله و میانجیگری در درگیری اصلاح شود.¹⁶ بعضی از محققان معتقدند که پشت این سکوت رسمی ایران عوامل مختلفی وجود دارد. باید توجه داشت که جمهوری اسلامی ایران از جنگ گرجستان و روسیه نباید چندان ناراحت باشد چرا که این جنگ را میتوان به عنوان فرصتی درخشان برای عوض کردن جو استراتژیک منطقه از غرب گرایی به سمت روسگرایی که به سود ایران میباشد، ملاحظه کند. جمهوری اسلامی ایران اعتقاد دارد که تسلط روسیه در قفقاز جنوبی به این معنی است که ناتو نمیتواند پایگاههای نظامیاش را در نزدیکی مرزهای ایران استقرار کند.¹⁷ اما روابط ایران و گرجستان علیرغم موضع ایران در جنگ گرجستان و روسیه در حال حاضر به سرعت در حال گسترش میباشد. بر طبق گفتهی معاون وزیر امور خارجه گرجستان، نیکو کالاندازه¹⁸ روابط گرجستان و ایران وارد مرحلهی جدیدی شده است و در یک کنفرانس خبری مشترک در تفلیس در ماه می ۲۰۱۰ سخنگوی سابق وزارت امور خارجه ایران، رامین مهمانپرست اعلام کرد که گرجستان و ایران تمایل به از سرگیری پروازهای مستقیم هوایی، برای از بین بردن نیاز به ویزا برای مسافران و بازکردن کنسولگری در باتومی دارند. علاوه بر این او ذکر کرد که ایران بدون شرط از تمامیت سرزمینی گرجستان حمایت میکند.¹⁹ یکی از عوامل مهمی که در این دوره موجب شد که روابط تهران و تفلیس بهبود پیدا کند، بازنشانی روابط

15 Chitadze, *op. cit.* p. 5.

16 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 6.

17 Hasan Selim Ozertem, "The Limits of Zero Problem Policy in the Caucasus: The Impasse in Turkish-Armenian Relations", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 10(4), 2010, p. 146.

18 Niko Kalandadze

19 Mahir Khalifa-Zadeh, "Iran and the Southern Caucasus: A Struggle for Influence", *Central Asia and the Caucasus*, 12(1), 2011, p. 1.

روسیه و آمریکا به وسیلهی ظهور باراک اوباما در عرصهی سیاست آمریکا بود که باعث ایجاد روابط حسنه بین تفلیس و تهران شد. در حقیقت توافق بین آمریکا و روسیه بر روی برنامه هسته‌های ایران و تصویب آن در ژوئن ۲۰۱۲ در مورد تحریمات بین‌المللی علیه ایران توسط روسیه، باعث شد که ایران به گرجستان نزدیک شود. عکسالعمل روسیه در ابتدا احترام به جهت‌گیری سیاست خارجی دو کشور بود و سپس هشدار داد که امیدوار است توسعهی روابط دوجانبه بین گرجستان و ایران جهت‌گیری علیه طرف ثالثی (روسیه) نداشته باشد.²⁰

۲ - موضع گرجستان در قبال برنامه هسته‌های ایران

گرجستان نشان داد که یکی از چند کشوری است که در زمان تحریمات غرب علیه ایران از این کشور دوری نکرد. از طرف دیگر برخی از نخبگان این کشور و کسانی که از توریستهای ایرانی سود می‌برند از این حرکت استقبال کردند به دلیل آنکه آنها انتظار داشتند و دارند که ثروتمندان زیادی از ایران به این کشور مسافرت کنند و در این کشور پولهایشان را خرج کنند. توریستهای ایرانی در حقیقت سالانه میلیونها دلار به اقتصاد گرجستان می‌آورند.²¹ باید توجه داشت که بعد از برداشته شدن تحریمات ایران در سال ۵۱۰۲ درهایش را به روی تجارت بین‌المللی باز کرد که مزیت‌های سیاسی و اقتصادی برای ایران فراهم میکند و از این منظر گرجستان به طور بالقوه میتواند شریک تجاری مهمی برای ایران به عنوان پیروزی برای سیاست خارجی تهران بشود. گریگوریان²² اعلام کرد که تفلیس میخواهد از موقعیت ژئوپلیتیکش به منظور افزایش توسعه روابط با تهران استفاده کند. در حالیکه گرجستان همین هدف را برای روابط با روسیه در نظر دارد.²³ هرچند که با روی کار آمدن دونالد ترامپ در سال ۷۱۰۲ و پاره کردن تفاهمنامه برجام تحریمات علیه ایران بازگردانده شد.

20 Clement Therme, "Iranian Foreign Policy towards the South Caucasus: Between Revolutionary Ideals and Realpolitik", *Reassessing Security in the South Caucasus: Regional Conflicts and Transformation*, 46, 2011, p. 137.

21 Josef Kraus-Emil Souleimanov, "A Failed Comeback? Understanding Iranian Policies in the South Caucasus", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(5), 2016, p. 448.

22 Grigoryan

23 Dogan Girgin, "Analyzing of the Geopolitical Energy Confrontation in the Caucasus: Role of Iran, After Sanctions Were Lifted", *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 5(6), 2016, p. 22.

۳ - نداشتن مرزهای مشترک

یکی از عواملی که تاثیر منفی بر روابط ایران و گرجستان گذاشت و مانع توسعه روابط بین دو کشور شده است، نداشتن مرز با گرجستان میباشد که ایجاد روابط را با این کشور نسبت به دو کشور دیگر قفقاز جنوبی سختتر کرده است. با این وجود روابط دوستانه ایران و گرجستان ضرورت جغرافیایی ندارد و نبود مرز مشترک باعث نشده که دو کشور از ایجاد ارتباط با هم غافل باشند از این رو دو کشور تلاش کردهاند که با ایجاد کمیسیون مشترک اقتصادی شرایط را برای توسعه پیوندهای اقتصادی بین خود افزایش دهند.²⁴ حتی ششمین کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور در سال ۷۱۰۲ با حضور وزیر تعاون و کار و رفاه اجتماعی ایران و وزیر اقتصاد و توسعه پایدار گرجستان برگزار شد و در آن علاوه بر مرور تفاهم‌نامه‌های گذشته و بررسی راهکارهای جدید توسعه همکاری‌ها، یادداشت تفاهم گسترش همکاری‌ها هم به امضای طرفین رسید. همچنین دو کشور در سال ۸۱۰۲ تفاهم‌نامه مشترک حمل و نقلی را بین خود به امضا رسانیدند. عبداله‌اشم حسن‌نیا معاون وزیر راه و شهرسازی و ریاست سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای به‌عنوان سرپرست هیات ایرانی و آکاک ساقیراشویلی معاون وزیر اقتصاد و توسعه پایدار گرجستان این سند همکاری را با حضور سفیر جمهوری اسلامی ایران امضا کردند. ارتقا روابط حمل و نقلی، تسهیل در عبور و مرور ناوگان دو طرف، افزایش سطح استانداردهای شناخته شده بین‌المللی مربوط به ایمنی و مراقبت از کیفیت خدمات مسافری و حمل‌ونقل و رفع مشکلات ترددی موجود در مبادی ورودی و خروجی از مهمترین موضوعات مورد توافق طرفین بود.

۴ - وابستگی گرجستان به ایالات متحده بر روی مسائل اقتصادی و امنیتی

۲۶ درصد گرجستان‌ها آمریکا را به عنوان بزرگترین دوست و شریک دولتشان در نظر میگیرند (این مطالعه و نظر سنجی را مرکز مطالعات قفقاز در سه کشور قفقاز جنوبی انجام داده است.²⁵ بعد از انقلاب گل رز در گرجستان در سال ۲۰۰۲ ایران خود را پشتیبان گرجستان اعلام کرد اما پاسخ محطاطانه‌ای دریافت کرد. با این حال وزیر امور

24 Hossein Rabiee-Mosayeb GharehBeygi, "Geopolitical-Based Foreign Policy of Iran and Gaining Hegemony in the Transcaucasia Region", *International Journal of Scientific Studies*, 1(2), 2014, p. 1.

25 Paul Goble, "Azerbaijan in the World ADA Biweekly Newsleter", 6, 2013, p. 15.

خارجہ گرجستان، اکا تکشلاشویلی²⁶ تاکید کرد کہ گرجستان از حملہی نظامی احتمالی آمریکا بہ ایران بہ دلیل منازعہ بر روی برنامہ ہستہای ایران حمایت نمیکند. همچنین او شایعہ اجازہی تفلیس بہ واشنگتن برای استفادہ از پایگاہہای گرجستان برای حملہ بہ ایران را انکار کرد.²⁷ ہیچ تردیدی وجود ندارد کہ آیندہی روابط ایران و گرجستان کاملاً بہ روابط ایران و آمریکا بستگی دارد، البتہ ارتباطات آمریکا و روسیہ نیز ممکن است بر این روابط تاثیرگذار باشد. تہران کاملاً آگاہ است کہ قادر نیست بر گرجستان تاثیر بگذارد تا زمانی کہ گرجستان متحد آمریکا و غرب میباشد. میتوان گفت کہ آیندہ روابط و پیوندہای ایران و گرجستان بہ چگونگی تقابل یا ارتباط ایران با آمریکا و حضور این کشور در گرجستان بستگی دارد. گرجستان و آذربایجان شریکهای آمریکا و کشورہای غربی در موضوعات اقتصادی، سیاسی، انرژی و نظامی ہستند. بہ ہمین دلیل ایران کاملاً مراقب ابزارها و اہداف سیاست خارجی خود در منطقہ میباشد و میخواہد یک رابطہی خوب با کشورہای قفقاز جنوبی داشته باشد.

۵ - وابستگی گرجستان بہ اتحادیہ اروپا

گرجستان با توجہ بہ رویکرد غربگرایانہاش بسیاری از الگوہای غربی را اقتباس کردہ است و روابطش را با شرکای منطقہای خود محدود کردہ است و تمرکز شدیدی بر روی ایجاد قرارداد با اتحادیہ اروپا دارد. گرجستان همچنین جزء شرکای شرقی اتحادیہ اروپا در سال ۹۰۰۲ قرار گرفت. شرکای شرقی بہ این معناست کہ چارچوبی رسمی برای بحث در مورد توافقنامہ در مورد ویزا، قراردادهای تجاری آزاد و توافقنامہ همکاری استراتژیک با ہمسایگان شرقی اتحادیہ اروپا فرآہم میکند، در حالیکہ از ورود موضوعات ستیزآمیز بہ درون اتحادیہ اروپا جلوگیری میکند.²⁸ اہمیت گرجستان برای کشورہای اروپایی بہ دلیل متصل کردن منابع انرژی شرق بہ این کشورہا میباشد، از طرف دیگر مشارکت گرجستان با آذربایجان باعث اہمیت استراتژیک گرجستان برای اروپا شدہ است.²⁹ فشار اتحادیہ اروپا بر روی گرجستان باعث شدہ است کہ پیوندہای همکاری جویانہ بین ایران و گرجستان بہ کندی پیش برود. در ژوئن ۰۱۰۲، رسانہہای گرجستان اعلام کردند کہ رئیس جمہور گرجستان، میخائیل ساکاشویلی بہ وسیلہی دیپلماتہای فرانسوی سرزنش

26 Eka Tkeshelashvili

27 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 7.

28 Alexianu Ruxandra, "Georgia: From Neighbour to Partner of the European Union", *EIRP Proceedings*, 7, 2012, p. 1.

29 Kaka Gogolashvili, "Georgia's European Choice: Has An Old Georgian Dream Changed?", *Caucasus Analytical Digest*, 48, 2013. p. 14.

میشود کسانی که به او میگویند که اگر میخواهی از ورود شما به اتحادیه اروپا حمایت کنیم باید از سیاستهای متناقض در منطقه خودداری کنید. بنابراین گرجستان مراقب توسعهی روابطش با ایران میباشد، به خصوص زمانی که تفلیس قصد دارد شریکهای قدرتمندی مانند اتحادیه اروپا و آمریکا داشته باشد که میتوانند قدرت روسیه را کنترل کنند.³⁰ میتوان گفت که موضع گرجستان پیچیده و سخت میباشد: در حالیکه از یکطرف اظهار میکند که آرزو دارد به ناتو و اتحادیه اروپا بپیوندد از طرف دیگر تمایل به ایجاد روابط دوستانه با ایران دارد و همچنین خواهان از سرگیری روابط با روسیه میباشد. با این حال در صورت وجود دو راهی همیشه اروپا و غرب را به ایران و روسیه ترجیح میدهد.

۶- نفوذ سیاسی اسرائیل در گرجستان

یکی از کشورهایی که در دههای اخیر اسرائیل تلاش کرده است در آن حضور داشته باشد تا به وسیلهی آن از یکطرف منافع اقتصادی خود را تامین کند و از طرف دیگر بر جمهوری اسلامی ایران فشار آورد، گرجستان بوده است. برخلاف دیگر جمهوریهای قفقاز جنوبی، گرجستان حداقل نگرانی را دربارهی روابطش با اسرائیل و مسائل مربوط به آن از جانب همسایگان عرب و مسلمانش دارد. بیشتر قوم گرجستان خارج از کشور، ساکن روسیه و اسرائیل میباشند. گرجستان دارای سفیر دائم در اسرائیل است. همچنین بیشترین معاهده و بیشترین پیوندهای هوایی را با اسرائیل در منطقه دارند. گرجستان و اسرائیل روابط دیپلماتیک خود را در ژوئن ۱۹۹۱ تاسیس کردند. البته گرجستان بعد از آنکه در ملاقاتهایی با همسایگان ضروریاش و ایران اطمینان خاطر بدهد تا فوریه ۱۹۹۱ سفیرش را به تل آویو نفرستاد. گرجستان همکاریهایی در زمینهی کشاورزی، ارتباطات، خدمات پستی، توریسم، فعالیتهای علمی و موضوعات تکنیکی با اسرائیل دارد. اسرائیل شریک تجاری بزرگی برای گرجستان به شمار نمیرود هرچند که همانند آذربایجان در تجارت گرجستان نیز سرمایه گذاری تجاری انجام میدهد.³¹ در زمستان سال ۲۰۰۲ اسرائیل به گرجستان هشدار داد که ممکن است همکاریاش را با گرجستان متوقف کند اگر ۰۵ متخصص گرجستانی برای ترمیم هواپیماهای ایرانی به این کشور فرستاده شوند.³²

30 Houman Sadri, "Iran and the Caucasus States in the 21st Century: A Study of Foreign Policy Goals and Means", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 14(3), 2012, p. 383.

31 Michael Bishku, "The South Caucasus Republics and Israel", *Middle Eastern Studies*, 45(2), 2009, p. 295.

32 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 6.

۷ - روابط اقتصادی و تجاری

جمهوری اسلامی ایران برای پیدا کردن یک مشتری جدید برای صادرات انرژی و برای توسعه دادن به پیوندهای اقتصادی خود به ایجاد روابط تجاری با گرجستان مشتاق میباشد.³³ توسعه تبادلات اقتصادی شامل توافقنامههای گمرکی و بازگشایی بانکها و اداره بیمه در گرجستان از موضوعات مهم در روابط اقتصادی دو کشور میباشد. ایجاد کمیتههای انرژی و حمل و نقل و شورای تجاری - بازرگانی بین دو کشور در میان توافقهایی است که میتواند روابط دو کشور را بهبود ببخشد. با این حال روابط ایران و گرجستان در حوزهی تجارت چندان قابل توجه نبوده است. برای مثال در بین سالهای ۶۹۹۱ و ۷۹۹۱ کل حجم تجارت سالانه بین دو کشور بیش از ۰۱ تا ۲۱ میلیون دلار نبوده، این امر به چند دلیل اتفاق افتاد. یکی به دلیل بی ثباتی سیاسی در منطقه، نبود شالودههای حقوقی برای حمایت از سرمایه گذاری خارجی و عدم حمایت از داراییها و بخش خصوصی در گرجستان و غیره بوده است. اما به عقیدهی ما مانع اصلی پیش روی افزایش روابط ایران و گرجستان در زمینهی اقتصادی نبوده است، بلکه در حوزهی سیاسی یا به طور دقیقتر در حوزهی ژئوپلیتیکی بوده است.³⁴ تجارت دو جانبه ایران و گرجستان بسیار کمتر از تجارت دو جانبه گرجستان و ترکیه و حتی گرجستان و روسیه میباشد. جمهوری اسلامی ایران حتی جز ۰۱ شریک اول تجاری گرجستان نمیشد.³⁵ در واقع گرجستان در میان ۰۳ وارد کننده محصولات غیر نفتی ایران به حساب می آید.³⁶ با این حال روابط تجاری ایران و گرجستان جان تازهی یافت زمانی که رئیس جمهور گرجستان، میخائیل ساکاشویلی به ایران سفر کرد و کمیسیون اقتصادی بین حکومت ایران و گرجستان در سال ۵۰۰۲ در تفلیس ایجاد شد و دیوانخانه تاجران که از ۰۸ شرکت ایرانی و گرجستانی در نوامبر ۶۰۰۲ در تفلیس تاسیس شد. رئیس جمهور گرجستان در سال ۵۰۰۲ اعلام کرد که کشورش علاقه دارد که به ایران آب معدنی در عوض واردات گاز از ایران صادر کند. از طرف دیگر یادداشت تفاهم نامهای برای دو و نیم میلیون دلار کمک توسعه از ایران به گرجستان در طول دیدار ساکاشویلی به تهران امضاء شد. بعد از حمله نظامی روسیه به گرجستان در آگوست ۸۰۰۲ ایران کاروان کمکهایش را به گوری یکی از شهرهای گرجستان فرستاد.³⁷ از سال ۸۰۰۲ به این سمت گرجستان تلاش کرد تا

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

33 Chitadze, *op. cit.*, p. 7.

34 Nugzar, *op. cit.*, p. 3.

35 Tornike Sharashenidze, "The Role of Iran in the South Caucasus", *Caucasus Analytical Digest*, 30, 2011, p. 2.

36 Kraus-Souleimanov, *op. cit.*, p. 5.

37 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 8.

محصولات کشاورزی خود را به بازارهای ایران صادر کند تا جایگزینی برای بازار روسیه باشد. از آن زمان به بعد موازنهی تجاری بین گرجستان و ایران در حدود ۰۰۲ میلیون دلار در نوسان بود.³⁸ بر اساس جدول شماره ۱ در سال ۸۱۰۲ میزان روابط تجاری بین ایران و گرجستان به حدود ۰۵۲ میلیون دلار در سال رسید که سهم صادرات ایران به گرجستان ۷۷۱ میلیون دلار بود. با این حال در ۲۱ ژوئن ۰۲۰۲ گرجستان بدون اعلان قبلی مرزهای خود را با ایران بست و اجازه صدور کلاهایی ایرانی به این کشور را نداد. علی شریعتی عضو هیات نمایندگان اتاق بازرگانی در این راستا گفت که ظاهراً این اقدام گرجستان به بهانه شیوع ویروس کرونا بود اما ما معتقدیم این اقدام گرجستان به دلیل فشار کشور آمریکا و تحریمات این کشور علیه ایران بود.³⁹ البته ما باید در اینجا به تولید مشترک کامیونهای باری با گنجایش کم بر اساس همکاری کارخانه اتومبیل سازی کوتایسی کولختی⁴⁰ و شرکت اتومبیل سازی سایپا ایران و ساخت یک ترمینال حمل بار در بندر پوتی در دریای سیاه اشاره کنیم.⁴¹ همچنین تاجران ایرانی به طور غالبی در مهندسی مکانیکی و ایجاد صنعتها و مراکز توریستی در گرجستان سرمایهگذاری میکنند، هرچند که آمار دقیقی در مورد میزان این سرمایه گذاریها در دسترس نیست.⁴²

38 Kraus-Souleimanov, *op. cit.*, p. 5.

39 Al Arabya: 12/6/2020.

40 Kutaisi Kolkheti

41 Nugzar, *op. cit.*, p. 5.

42 Kraus-Souleimanov, *loc. cit.*

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

جدول شماره ۱: واردات و صادرات ایران به گرجستان (دلار)

YEAR	IRANIAN EXPORTS TO GEORGIA	IRANIAN IMPORTS FROM GEORGIA
1992	1,376,503	6,595
1993	1,204,872	731,602
1994	6,523,347	845,142
1995	6,558,537	3,291,797
1996	4,360,563	3,367,461
1997	6,909,596	1,162,956
1998	7,487,711	14,718,927
1999	7,602,391	15,399,765
2000	8,697,399	16,625,286
2001	29,402,241	13,396,951
2002	33,006,485	17,511,964
2003	38,617,096	15,307,918
2004	31,139,462	8,564,009
2005	51,010,603	8,216,806
2006	45,798,644	4,990,806
2007	51,591,993	6,726,146
2008	53,347,110	8,415,745
2009	45,292,343	5,565,107
2010	505,508,318	17,953,938
2011	66,156,043	7,820,207
2012	105,207,996	38,901,421
2013	136,757,049	54,225,678
2014	98,651,241	50,127,758
2015	81,496,920	18,849,835
2016	84,453,056	46,55,055
2017	105,163,040	75,350,074
2018	177,741,073	74,115,111
2019	NA	NA

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PABDIN

Source: Tehran Chamber of Commerce, Industries, Mines and Agriculture

۱ - روابط فرهنگی گرجستان و ایران

موضوعی که در روابط بین گرجستان و ایران فراموش میشود بعد فرهنگی بین دو کشور میباشد. باید توجه کنیم که ایران برای به دست آوردن منافع و اهدافش در گرجستان باید از شباهتهای فرهنگی بین خود با این کشور بهره گیرد.⁴³ بعضی از شاهان گرجی

43 Hossein Rabiee-Mosayeb Ghareh Beygi, "Geopolitical-Based Foreign Policy of Iran and Gaining Hegemony in the Transcaucasia Region", *International Journal of Scientific Studies*, 1(2), 2014, p. 5.

شعرهایی به فارسی نوشتند، همچنین بسیاری از گرجیها در دستگاه ادرای ایران خدمت میکردند و نجیبزادگان ایرانی با زنهای گرجی ازدواج میکردند.⁴⁴ گرجستانیها به طور برجستهای زندگیشان از قدیم با سبک زندگی ایرانیها هم در داخل خانهشان و هم بیرون از خانه رشد کرده است. باوجود اینکه گرجستان به مدت زیادی تحت سلطه روسیه بود اما فرهنگ ایرانی به طور عمده منبع مهمی در زندگی گرجستانیها باقی ماند. همچنین زبان فارسی واسطهای برای انگیزهی فکری آموزش نخبگان در گرجستان در زمان حکومت صفوی بود. با این حال فرهنگ غربی تحت حکومت شاه ارکل⁴⁵ رواج یافت و در جامعه گرجستان رشد کرد و قوی شد، در حالیکه فرهنگ ایرانی به مرور در این کشور ضعیف شد.⁴⁶

در سال ۱۹۹۱ یک جامعه ی ایرانی - گرجی برای روابط فرهنگی - علمی و همکاری در تفلیس سازماندهی شد و در سال ۱۹۹۱ جامعهی دوستی ایران- گرجستان تاسیس شد. از طرف دیگر ارتباطات علمی بین دانشگاههای دو کشور ایجاد شد.⁴⁷ از دیگر پیوندهای فرهنگی بین دو کشور میتوان به ایجاد اتاق فرهنگی ایرانیان در موسسه آسیا - آفریقا دانشگاه تفلیس و دانشگاه کوتاچی و همچنین تالیف دیکشنری ایران- گرجستان اشاره کرد. دانشگاه دولتی تفلیس دو دپارتمان مطالعات ایران و زبان فارسی دارد. زبان فارسی همچنین در آکادمیهای مختلف و موسسات تحقیقاتی در گرجستان تدریس میشود. یکی از مراکز فرهنگی دیگر در تفلیس که ظرفیت مناسبی برای توسعه فرهنگ و زبان فارسی و همچنین شیوهی زندگی ایرانیان در گرجستان دارد، موسسه خانه قفقاز میباشد که مرکزی برای مترجمان فرهنگ گرجستان میباشد. ترجمه قرآن کریم و کتابهای شعر فارسی در میان اثرات این موسسه قرار دارد. در ماه می ۲۰۱۰ وزیر امور خارجه ایران و معاون وزیر امور خارجه گرجستان یک توافقنامه همکاری رسانهای را امضاء کردند. در دوران اتحاد جماهیر شوروی تفلیس مرکزی برای تدریس مطالعات ایران و زبان فارسی بود. جدای از نزدیکی فرهنگی بین ایران و گرجستان بیش از نیم میلیون مسلمان در گرجستان زندگی میکنند. شیعیان در شرق گرجستان زندگی میکنند و جمعیتشان بیش از جمعیت سنی در این کشور میباشد.⁴⁸

44 Tornike Sharashenidze, "The Role of Iran in the South Caucasus", *Caucasus Analytical Digest*, 30, 2011, p. 4.

45 King Erker

46 Farmaian-Soudavar, *op. cit.*, p. 15.

47 Nugzar, *op. cit.*, p. 8.

48 Koolaee-Hafezian, *op. cit.*, p. 9.

۹ - روابط انرژی گرجستان و ایران

دو کشور جمهوری اسلامی ایران و گرجستان یکی به دلیل داشتن منابع غنی انرژی و دیگری به دلیل نیازهای انرژی برای مصرف داخلی که در این عرصه دارند، میتوانند روابط خوبی در این زمینه داشته باشند. صادرات گاز ایران به گرجستان یک محور عمده در روابط اقتصادی دو جانبه دو کشور میباشد زیرا که گرجستان با مشکلات زیادی در برطرف کردن نیازهای سوختیاش از زمان سقوط اتحاد جماهیر شوروی روبرو بوده است.⁴⁹ ایران به عنوان یک قدرت منطقهای در قفقاز جنوبی پتانسیل عرضه گاز به گرجستان را دارد و میتواند به یکی از صادرکنندگان گاز به گرجستان تبدیل شود.⁵⁰ در مقابل، گرجستان اساساً به عنوان یک کشور مصرفکننده سوختهای فسیلی شناخته میشود که در بخش گاز طبیعی، برای تأمین نیازهای خود به واردات این ماده از خارج کشور وابسته است. در حال حاضر، گرجستان حدود ۰۹ درصد از گاز طبیعی مورد نیاز خود را از جمهوری آذربایجان و ۰۱ درصد دیگر را نیز از روسیه وارد میکند. این میزان وابستگی به تنها دو تأمینکننده گاز طبیعی، همواره نگرانیهایی را در دو جنبه اقتصادی و استراتژیک برای گرجستان ایجاد کرده است. از منظر اقتصادی، محدود بودن منابع وارداتی، سبب کم شدن قدرت چانه‌زنی این کشور در زمینه قیمت‌ها شده و ابتکار عمل در قیمت‌گذاری را در اختیار طرف‌های صادرکننده قرار می‌دهد. نگرانی استراتژیک گرجستان نیز بیشتر از ماهیت روابط پرنوسان این کشور با روسیه و همچنین از این حقیقت ناشی می‌شود که روس‌ها مکرراً و در ارتباط با شماری از کشورها، از نفت و گاز طبیعی به عنوان ابزاری سیاسی استفاده کرده‌اند. در رابطه با خود گرجستان، این امر در سال ۲۰۰۶ و در جریان تعلیق صادرات گاز روسیه به گرجستان جلوه‌گر شد. امری که مشکلات زیادی را برای گرجستان به همراه داشت و ضرورت تنوع بخشیدن به منابع انرژی این کشور را به طور جدی مطرح ساخت. در چنین شرایطی، نیازهای گازی گرجستان از یک سو و ظرفیتهای ایران در این حوزه از سوی دیگر، زمینه بالقوه مناسبی را برای همکاری گازی دو کشور فراهم ساخته است.⁵¹ طرح انتقال گاز ایران به گرجستان هر از چندگاه مطرح شده و درباره آن مذاکراتی نیز صورت می‌گرفت، اما مهمترین نمود عملی و تحقق یافته همکاری دو کشور در این حوزه را باید در سال ۲۰۰۶ دانست؛ یعنی زمانی که در پی بحران به وجود آمده در گرجستان به واسطه قطع صادرات

49 Koolae-Hafezian, *op. cit.*, p. 10.

50 Chitadze, *op. cit.*, p. 5.

51 Sadri, *op. cit.*, p. 9.

گاز روسیه به این کشور، تفلیس برای تأمین نیازهای خود متوجه تهران شد. در پی این تحولات، ایران و گرجستان به توافقی موقت برای انتقال گاز دست یافتند که بر اساس آن، ایران روزانه چهار میلیون متر مکعب گاز را از طریق جمهوری آذربایجان به گرجستان انتقال می‌داد. با این حال، همان‌گونه که از ابتدا نیز انتظار می‌رفت، این توافق ماهیتی موقت داشت و نتوانست به شکل‌گیری یک همکاری پایدار در حوزه انرژی میان دو طرف منجر شود. در سال ۷۰۰۲ و در پی افتتاح خط لوله گاز ایران-ارمنستان نیز بحث‌هایی درباره احتمال امتداد این خط لوله تا گرجستان مطرح شد. با این حال، این طرح نیز نتوانست جنبه عملی به خود بگیرد.⁵² پس از برجام و رفع تحریمات بینالمللی علیه ایران نیز اظهارات و موضع‌گیری‌های مقامات مسئول ایرانی و گرجی، از مثبت بودن چشم‌انداز رسیدن طرفین به توافق برای ایجاد روابط انرژی حکایت داشت، اما حدود دو ماه بعد و در پنجم مارس ۶۱۰۲، دولت گرجستان اعلام کرد که جمهوری آذربایجان را به عنوان منبع تأمین گاز اضافی مورد نیاز و شریک بلندمدت خود انتخاب کرده است. به گفته کاخا کالادزه، وزیر انرژی گرجستان، باکو و تفلیس توافق کرده‌اند که گرجستان سالانه ۰.۵ میلیون متر بیشتر از قبل از آذربایجان گاز وارد کند و در مقابل، باکو پذیرفته تا قیمت گاز صادراتی خود را از ۸۱۳ دلار در هر هزار متر مکعب به حدود ۸۷۲ تا ۳۸۲ دلار برساند. به این ترتیب، گرجستان دستکم در شرایط فعلی نیازی به واردات گاز از ایران نخواهد داشت. با این وجود، ابراز علاقه مستمر طرفین طی سال‌های اخیر به توسعه تعاملات در این حوزه از یک سو، چشم‌انداز توسعه طرح‌های صادراتی گاز ایران به سمت اروپا از طریق گرجستان از سوی دیگر و همچنین تحولات مثبت اخیر در روابط تهران-تفلیس (از لغو مجدد ویزای ورود به گرجستان برای شهروندان ایرانی گرفته تا توافق چندجانبه روسیه، ایران، ارمنستان و گرجستان بر سر ایجاد کریدور انرژی شمال-جنوب) سبب شده موضوع همکاری‌های انرژی ایران و گرجستان همچنان به عنوان یک موضوع مهم و مورد بحث باقی بماند.⁵³ به طور کلی، از ابتدای استقلال گرجستان تاکنون، مجموعه‌ای از موانع، از جمله نبود زیرساخت‌های لازم، مشکلات اقتصادی گرجستان و مخالفت طرف‌های ثالث، به ویژه مخالفت همیشگی آمریکا با توسعه طرح‌های انتقال انرژی ایران و تحریمات بینالمللی علیه ایران از توسعه روابط تهران و تفلیس در این حوزه جلوگیری کرده است.

52 Kraus-Souleimanov, *op. cit.*, p. 4.

53 (25/3/1393): ایساروا و ناریا تاخاطم، مسؤم)

بررسی عوامل تأثیرگذار بر روابط گرجستان و ترکیه

به طور تاریخی تمدنهای ترک و گرج با هم روابط نزدیکی برای هزاران سال داشته‌اند.⁵⁴ ترکیه و گرجستان تاریخ مشترکی با هم دارند. امپراطوری عثمانی به مدت طولانی بخشی از سرزمین گرجستان فعلی و به طور برجسته‌ای استان آجارا را در سلطه خود داشت که در قرن ۶۱ اسلامی شده بود.⁵⁵ گرجستان و ترکیه شرکای قدیمی به حساب می‌آیند اما روابط بین دو کشور همسایه به خصوص در دهه‌های اخیر بعد از فروپاشی شوروی بهتر نیز شده است. در خلال جنگ سرد روابط دوجانبه بین ترکیه و گرجستان برقرار نبود. روابط بین این دو کشور در طول دوران حکومت جماهیر شوروی و تسلط کمونیست بر گرجستان و نفوذ بلوک غرب یا سرمایه داری بر ترکیه به سردی گراییده بود. مرز ترکیه و گرجستان نزدیک به هم بود و کنترل مستقیم و شدیدی بر آن میشد که مانعی برای ایجاد هر نوع قرارداد بین دو ملت و دو دولت همسایه بود.⁵⁶ اما از زمان تاسیس گرجستان در اوایل دهه ۰۹۹۱، روابط گرجستان و ترکیه گرم و از طریق دیدارهای دوجانبه حفظ و افزایش یافت.⁵⁷

روابط سیاسی گرجستان و ترکیه

ترکیه یکی از اولین کشورهایی بود که استقلال گرجستان را شناسایی کرد در واقع ترکیه استقلال گرجستان را در ۶۱ دسامبر ۱۹۹۱ به رسمیت شناخت.⁵⁸ همچنین ترکیه روابط دیپلماتیکش را با گرجستان در ماه می ۲۹۹۱ بعد از آنکه آمریکا و آلمان استقلال این کشور را به رسمیت شناختند و همچنین بعد از آنکه ادوارد شوارداندزه دوباره رهبر این کشور شد، آغاز کرد. از آن زمان بعد روابط سیاسی دو کشور گرم و دوستانه باقی مانده و دو کشور تلاش دارند همکاریهای سیاسی خود را گسترش دهند. در ژانویه ۴۹۹۱ رئیس جمهور گرجستان، شوارداندزه یک ملاقات رسمی به آنکارا داشت، در این ملاقات او و سلیمان دمیرل اعلامیهی مشترکی را برای تعهد برای ترویج صلح، ثبات و دموکراسی

54 Michael Cecire, "Georgia-Turkey Relations in a Georgian Dream Era", *Caucasus Analytical Digest*, 48(3), 2013, p. 2.

55 Bayram Balaci, "Strengths and Constraints of Turkish Policy in the South Caucasus", *Insight Turkey*, 16(2), 2014, p. 43.

56 Modebadze et al, *op. cit.*, p. 8.

57 Balaci, *op. cit.*, p. 3.

58 Modebadze et al, *op. cit.*, p. 9.

به علاوهی بستهی توافق نامه تجاری و اقتصادی را امضاء کردند⁵⁹ از طرف دیگر ترکیه در سال ۴۹۹۱ مبلغ ۰۰۳ هزار دلار و در سال ۷۹۹۱، ۴۳۲ هزار دلار به گرجستان کمک کرد.⁶⁰

- عوامل موثر بر روابط سیاسی دو کشور گرجستان و ترکیه

۱ - حمایت‌های سیاسی ترکیه از گرجستان

از جمله موضوعاتی که همیشه موجب تقویت روابط سیاسی دو کشور گرجستان و ترکیه شده است، حمایت‌های سیاسی ترکیه در موضوعات مختلف از گرجستان بوده است. از این رو رئیس جمهور گرجستان، میخائیل ساکاشویلی اعلام کرد که ترکیه برای گرجستان یک دوست و پنجره‌ای به سوی اروپا میباشد. در طول بحران سال ۲۰۰۸ گرجستان و روسیه، ترکیه اقدامات فوری مانند فرستادن کمک‌های غذایی و ساخت ۰۰۱ خانه برای پناهجویان در گوری⁶¹ را اتخاذ کرد. همچنین ترکیه از آرزوهای گرجستان برای پیوستن به ناتو حمایت میکند و این کشور را برای رسیدن به استانداردهای ناتو یاری میدهد به عنوان مثال، مولود چاوش‌اوغلو⁶²، وزیر امور خارجه ترکیه پس از دیدار با میخائیل جانلیدزه⁶³، همتای گرجی خود که در چارچوب نهمین نشست کنفرانس سفیران در آنکارا در یک نشست خبری اعلام کرد: ترکیه از عضویت گرجستان در ناتو بطور کامل حمایت میکند.⁶⁴ به علاوه ترکیه شروع به همکاری با گرجستان در زمینهی آموزش نیروی نظامی گرجستان کرد.⁶⁵

59 Emmanuel Karagiannis, "The Turkish-Georgian Partnership and the Pipeline Factor", *Journal of Southern Europe and the Balkans Online*, 6(1), 2004, p. 13.

60 Evgenia Gaber, "Turkey in the Caucasus and Central Asia: The Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 12(3), 2011, p. 1.

61 Gori

62 Mevlüt Çavuşoğlu

63 Mikheil Janelidze

64 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 10.

65 Mustafa Aydın, "Turkish Policy Toward the Caucasus", *The Quarterly Journal*, 1(3), September 2002, p. 6.

۲ - تاثیر جنگ پنج روزه گرجستان و روسیه بر روابط سیاسی ترکیه و گرجستان

یکی از بحرانهای مهم در منطقه قفقاز را باید بحران داخلی گرجستان در سه منطقه آبخازیا، اوستیای جنوبی و آجاریا در سالهای پس از استقلال این منطقه دانست. وقوع جنگ داخلی میان دولت مرکزی گرجستان و مناطق جداییطلب آبخازیا و اوستیای جنوبی در ابتدای دهه ۱۹۹۱ م، هزینه‌های مادی و انسانی فراوانی را متوجه منطقه نمود و مانند بحران ناگورنو-قرهباغ، حالت «نه جنگ، نه صلح» وضعیت آتش زیر خاکستر را دامن زد و با شعله‌ور شدن مجدد، رویدادهای خونین هشتم تا دوازدهم اوت ۲۰۰۸ را ایجاد کرد و همانند قضیه آذربایجان، منجر به تجزیه حدود ۲۰ درصد از خاک گرجستان گردید. جنگ ۵ روزه آگوست ۲۰۰۸ نه تنها جنگ بین گرجستان و روسیه بود بلکه به اعتقاد خیلیها تنش بین مسکو و واشنگتن نیز بود. در حقیقت آنکارا خودش را میانه دو درگیری و تقابل بین روسیه و گرجستان و همچنین بین غرب و روسیه دید.⁶⁶ از این رو ترکیه تلاش کرد که رویکرد دوگانهای در مورد بحرانهای آبخازیا و اوستیای جنوبی اتخاذ کند به این صورت که از یکطرف تلاش کرد از موضع تند در قبال اقدامات روسیه خودداری کند و از طرف دیگر دوباره از تمامیت سرزمینی گرجستان حمایت کرد و این امر کمک بزرگی به بهبود روابط ترکیه با گرجستان و روسیه کرد.⁶⁷ به عنوان مثال اقدامات آمریکا برای فرستادن کشتیها از طریق تنگه بسفروس به بندرهای گرجستان به وسیله ترکیه به دلیل فشار افکار عمومی روسیه بسته شد در واقع ترکیه اقدام به موازنه بین متحدین امنیتی سنتیاش و شرکای اقتصادی جدیدش (روسیه) کرد.⁶⁸ از طرف دیگر در جنگ گرجستان و روسیه، ترکیه صد هزار تن مواد غذایی به گرجستان کمک کرد⁶⁹ به عبارت دیگر در طول این جنگ ترکیه تلاش کرد که از این جنگ دوری کند و از طرفداری یکی از طرف ها خودداری کند. به عنوان مثال رجب طیب اردوغان اعلام کرد که ترکیه هرگز از یکی از طرفهای درگیر در جنگ حمایت نمیکند و اقدامات ما بر طبق منافع ترکیه میباشد.⁷⁰ در جریان این بحران، ترکیه با طرح ایده ائتلاف برای قفقاز سعی کرد هدایت دیپلماسی منطقه‌ای را برای مدیریت بحران در دست گیرد. رجب طیب اردوغان، نخستوزیر ترکیه

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

66 Dasharath Kumar, "Role of the Turkey in Russia-Georgia Conflict", *International Research Journal of Commerce Arts and Science*, 2014, p. 5.

67 Aydın, *op. cit.*, p. 39.

68 Kumar, *op. cit.*, p. 1.

69 Ali Alipour, "Turkey's Stance Towards the Main Developments in the South Caucasus", *Insight Turkey*, 17(1), 2015, p. 191.

70 Marianna Vindimian. "Evolution of Turkish Foreign Policy towards Georgia", *ISPI Policy Brief*, 196, 2010, p. 3

در همین راستا پیشنهاد ایجاد ائتلاف قفقاز را مطرح کرد که در راستای تثبیت اوضاع در منطقه بود و شرکت ارمنستان، گرجستان، آذربایجان، روسیه، آمریکا و ترکیه را در نظر داشت. این طرح در راستای تثبیت اوضاع منطقه با شرکت سه کشور حوزه قفقاز به همراه روسیه، آمریکا و ترکیه پیشنهاد شده بود که کارشناسان منطقه به دلیل حضور نداشتن ایران در این سازوکار امنیتی، این طرح را محکوم به شکست دانستند. در نظر نگرفتن معادلات و واقعیتهای تاریخی منطقه از جمله بزرگترین معایب این طرح برشمرده شد. همچنین با توجه به عضویت ترکیه در ناتو و تعاملات عمیق آن کشور با آمریکا این اقدام آنکارا با استقبال سرد مسکو روبرو شد.⁷¹

۳- بحران کوتاه مدت در روابط سیاسی دو کشور

باید در نظر داشت که علیرغم روابط حسنه بین ترکیه و گرجستان در بیش از دو دهه اخیر اما این دو کشور گاهی اوقات شاهد دورههای کوتاه از تنش سیاسی بین خود نیز بودهاند که ما در این قسمت به بخشی از این بحرانها در روابط سیاسی دو کشور میپردازیم.

جنبهی مهمی که اغلب فراموش میشود زمانی که روابط ترکیه و گرجستان بررسی میشود، موضوع آبخازیا و تجارت غیر قانونی بین آنکارا و سوخومی (پایتخت جمهوری آبخازیا) میباشد که گاهی باعث بحران در روابط دو کشور میشود. پیوند دریایی بین ترکیه و آبخازیا به طور رسمی بسته است. این تحریم از اوایل دهه ۰۹۹۱ بعد از بحران بین گرجستان و آبخازیا به وجود آمد. اما بعد از جنگ ۵ روزه ۸۰۰۲ بین روسیه و گرجستان، ترکیه در حالیکه همیشه از تمامیت سرزمینی گرجستان حمایت میکرد، تجارت غیرقانونیاش را با آبخازیا با اشاره به اینکه آنها دارای جمعیت دیاسپورا آبخازیا در کشورشان هستند و از طرف آنها تحت فشار میباشند، توجیه کرد. در واقع کشتیهای زیادی سالانه از ترکیه برای تجارت به آبخازیا وارد میشوند و گرجستان میتواند تنها جلوی تعداد کمی از آنها را بگیرد. بر طبق آمار رسمی، گرجستان بیش از ۰۴ کشتی ترکیه را بین سالهای ۹۹۹۱ تا ۳۰۰۲ و ۲۲ کشتی بین سالهای ۴۰۰۲ تا ۶۰۰۲ به دلیل غیر قانونی از آبهای گرجستان به سمت آبخازیا را توقیف کرد.⁷² حتی تصرف کشتیهای ترکیه در سفری بازرگانی به آبخازیا یک بحران موقتی را بین دو کشور ایجاد کرد البته بعد از یک دوره مذاکره طولانی بین دو طرف در دسامبر ۰۱۰۲ به دستور رئیس جمهور

⁷¹ شاپورفزا، یونج زافقه رد، میکره و ناریا، جراحی تسایس، قیبطه، سررد، دیابطابط، دهم و یرهمگرزب دیجم 71
109-150:صص، 1396، 2، برامش، 31 لاس، جراحی تسایس، همان لصف، 2015، یوروش ریهاجم داحتا

⁷² Ibid.

گرجستان این کشتیها آزاد شدند. از طرف دیگر در سال ۱۰۰۲ شرکت ترکیهای کارا - الماس⁷³ توافق نامهای را با حکومت آبخازیا برای استخراج و بهره برداری از معادن زغال سنگ در آبخازیا با ذخایری در حدود ۸۰۳ میلیون تن زغال سنگ با کیفیت بالا امضاء کرد. با این حال وزیر دولت ترکیه، محمد کسیر در دیداری به تفلیس در آوریل ۲۰۰۲ به حکومت گرجستان اطمینان داد که آنکارا در مورد تجارت قانونی با آبخازیا سخت گیری خواهد کرد. همچنین آبخازیا و تا اندازه‌های مسلمانان برای استقلال از گرجستان همیشه به ترکیه برای حمایت از آنها به عنوان جامعه بزرگ آبخازیان توجه داشتند. در آگوست ۲۹۹۱ کمیته همکاری یا اتحاد آبخازیان در قفقاز به وسیلهی ترکیهای آبخازیان برای هماهنگ کردن کمکهای داده شده به آبخازیان و برای کمک به توسعه روابط بین ترکیه و جمهوری جدایی طلب آبخازیا تاسیس شد.⁷⁴

۴ - روابط اقتصادی و تجاری ترکیه و گرجستان

بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال گرجستان فرصت طلایی برای حکومت ترکیه و تاجران این کشور برای ایجاد روابط تجاری و اقتصادی با گرجستان فراهم شد، فرصتی که قبل از استقلال به واسطهی بسته بودن مرز دو سرزمین به دلیل اختلافات ایدئولوژیک ترکیه و شوروی میسر نبود. در فوریه ۳۹۹۱ توافقنامه اعتباری ۰۵ میلیون دلاری بین بانک اکسیم⁷⁵ ترکیه و بانک صادرات - واردات گرجستان امضاء شد. اما با این حال در اوایل استقلال گرجستان اگرچه شرکتهای ترکیهای برای ترویج پیوندهای بازرگانی با گرجستان مشتاق بودند اما آنها برای سرمایه‌گذاری در این کشور مبالغ هنگفتی به دلیل کمبود زیرساخت، بانکداری نامناسب و نبود کارشناسان فنی نیاز داشتند که این امر موجب بی میلی آنها برای ورود به بازار گرجستان بود.⁷⁶ در واقع در اوایل دهه ۰۹۹۱ روابط تجاری بین گرجستان و ترکیه به دلیل عبور و مرور مرزی ناکافی، رویه بروکراسی پیچیده، فساد گسترده، راههای ارتباطی کهنه و قدیمی و نبود راه آهن بین دو کشور محدود بود.⁷⁷

با این حال از سال ۶۹۹۱ گرجستان به تدریج به ثبات سیاسی و اقتصادی رسید و کم کم مکان جذابی برای سرمایه گذاران و تجار ترکیهای شد. حکومتهای گرجستان و ترکیه برای ساخت خط لولهی نفتی باکو- تفلیس - جیهان و خط لولهی گازی باکو -

73 Kara-Elmas

74 Karagiannis, *op. cit.*, p. 3.

75 Exim Bank

76 *Ibid.*

77 Modebadze *vd.*, *op. cit.*, p. 11.

تفلیس - ارزروم به توافق رسیدند. با شروع قرارداد سارپی نیز در سال ۸۹۹۱ به هزاران گرجستانی اجازه داده شد که روابط تجاری و بازرگانی با ترکیه برقرار کنند. از این زمان به بعد، روابط تجاری شروع به شتاب بیشتری بین دو کشور همسایه کرد. گرجستان شروع به صادرات انواع محصولات داخلی به ترکیه کرد، محصولاتی که در طول دوران اتحاد جماهیر شوروی ساخته میشدند همچون فلزات ماشین آلات و محصولاتی که حاوی مواد با ارزش بودند. گرجستانها، محصولات کشاورزی که مصرف هر روزه داشت، صادر میکردند.⁷⁸ از طرف دیگر سرمایه گذاران ترکیهای در سال ۲۰۰۲ در گرجستان دومین سهم را بعد از شرکتهای آمریکایی داشتند.⁷⁹

با وقوع انقلاب گل رز در سال ۲۰۰۲ و روی کار آمدن رژیم طرفدار غرب و ضد روس فصل جدیدی در روابط بین دو کشور ترکیه و گرجستان آغاز شد. در واقع روابط بین گرجستان و ترکیه به خصوص در زمینهی تجارت و بازرگانی در سالهای بعد از انقلاب توسعه بیشتری پیدا کرد.⁸⁰ در سال ۲۰۰۲ گامهای مثبت زیادی برای بهبود زیرساختهای حمل و نقل و آسانتر شدن رویهی بوروکراتیک در جهت عبور و مرور بین دو کشور برداشته شد. در سال ۲۰۰۲ دولتهای گرجستان و ترکیه بر روی رژیم آزاد عبور و مرور توافق کردند و تصمیم گرفتند تقاضا روادید برای شهروندان ترکیه و گرجستان را افزایش دهند، حرکتی که موجب آسان شدن سفرهای تجاری و افزایش روابط تجاری بین دو کشور شد. تا سال ۲۰۰۲، روسیه شریک اصلی تجاری گرجستان بود، اما در این سال، روسیه یکسری تحریمات را علیه تولیدات گرجستان تحمیل کرد و واردات از گرجستان شامل تولیدات کشاورزی، مشروبات الکلی و آبهای معدنی گرجستان را منع کرد. در نتیجه گرجستان تصمیم گرفت روابط تجاری، اقتصادی و بازرگانی نزدیکتری را با همسایه جنوب شرقیاش (ترکیه) ایجاد کند.⁸¹ در نتیجه تجارت گرجستان با روسیه رو به زوال گذاشته شد در حالی که تجارت با ترکیه روز به روز افزایش یافت. در سال ۲۰۰۲ سهم روسیه از تجارت با گرجستان ۹/۷۱ درصد بود در حالیکه سهم ترکیه ۲/۵۱ درصد شد و کم ترکیه جای روسیه را به عنوان بزرگترین شریک تجاری گرجستان

78 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 12.

79 Mehmet Dikkaia-Deniz Özyakışir, "Developing Regional Cooperation Among Turkey, Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects", *Perceptions*, 13(1), 2008, p. 4.

80 Can Mutlu, "A de facto Cooperation? The Increasing Role of the European Union in Improved Relations between Georgia and Turkey", *Comparative European Politics*, 9(5), 2011, p. 543.

81 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 33.

گرفت.⁸² از طرف دیگر گرجستان موافقت نامه تجارت آزاد.⁸³ را با جمهوری ترکیه در ۱۲ نوامبر ۲۰۰۷ امضاء کند. امضای توافق نامه تجارت آزاد اتفاق بسیار مهمی برای از بین بردن موانع تعرفه‌های و غیرتعرفه‌های برای تجارت بین دو کشور به حساب می‌آید و این توافق به ترکیه کمک کرد که بزرگترین شریک تجاری گرجستان تبدیل شود. همچنین روابط بین ملت‌های دو کشور ترکیه و گرجستان بعد از معرفی رژیم روادید آزاد بین دو کشور در سال ۲۰۰۹ افزایش قابل توجهی داشت و ترکیه یک مقصد مناسب برای جست و جوی شغل و فرصت‌های اشتغال برای مردم گرجستان شد.⁸⁴ این توافق باعث آسان تر شدن عبور و مرور تاجران، توریست‌ها و مردم دو کشور کسانی که در سرزمین‌های مرزی دو کشور زندگی میکنند، شد.⁸⁵ به علاوه دو کشور یک منطقه‌ی آزاد عبور و مرور در سال ۲۰۱۱ ایجاد کردند. برداشتن روادید بین گرجستان و ترکیه شمار بازدیدکنندگان ترکی را در گرجستان افزایش داد. در سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ نزدیک به ۱ میلیون و ۵۰۰ هزار از شهروندان ترکیه از گرجستان دیدار کردند.⁸⁶

در سال ۲۰۰۸ ترکیه بزرگترین شریک تجاری گرجستان در هر دو بخش واردات و صادرات بود، ۱/۵۱ درصد واردات گرجستان از ترکیه می‌آمد درحالی‌که ۳/۹۱ درصد صادراتش به ترکیه فرستاده میشد.⁸⁷ در نیمه اول سال ۲۰۱۲ ترکیه تبدیل به بزرگترین شریک تجاری گرجستان با حجم ۶۹۴ میلیون دلار شد. در سال ۲۰۱۲، حجم تجارت بین دو کشور همسایه به ۴/۱ میلیارد دلار رسید. در سال ۲۰۱۲ واردات از گرجستان در حدود ۰۸۱ میلیون دلار بود، در حالی‌که ترکیه به گرجستان ۵۲/۱ میلیارد دلار صادر میکرد. در سال ۲۰۱۲ نیز ترکیه با کل حجم مبادلات ۲۵/۱ میلیارد دلاری با گرجستان به عنوان بزرگترین شریک تجاری گرجستان خود را معرفی کرد.⁸⁸ در سال ۲۰۱۲ این روابط تجاری به ۲/۳ میلیارد دلار با آذربایجان و بیش از ۷/۱ میلیارد دلار با گرجستان رسید و ترکیه تبدیل به دومین شریک تجاری با این دو کشور بعد از اتحادیه اروپا شد.⁸⁹ ترکیه در سال ۲۰۱۵ رتبه‌ی اول در واردات از گرجستان و رتبه‌ی ۶ در صادرات این کشور را

82 Anthony Cordesman, et al, "US and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus", *Centre for Strategic and International Studies*, 2013, p. 17.

83 FTA

84 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 33.

85 Mutlu, *op. cit.*, p. 543.

86 Kemal Kirisci-Moffatt Andrew, "Turkey and the South Caucasus: An Opportunity for Soft Regionalism?", *Regional Security Issues*, 2015, p. 1.

87 Michael Bishku, "The South Caucasus Republics and the Muslim Middle East: Political and Economic Imperatives", *Mediterranean Quarterly*, 21(3), 2010, p. 26.

88 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 9.

89 Kirisci-Andrew, *op. cit.*, p. 5.

داشت.⁹⁰ در سال ۹۱۰۲ نیز میزان روابط تجاری دو کشور به حدود ۰۵۸/۱ میلیارد دلار رسید که صادرات ترکیه حدود ۰۸۵/۱ میلیارد دلار بود. علیرغم اینکه ترکیه بزرگترین شریک تجاری گرجستان برای سالهای متمادی میباشد اما روابط تجاری دو جانبه بین آنها به شدت به نفع ترکیه نامتوازن است. با این وجود درحالیکه تجارت نامتوازن گرجستان با ترکیه ممکن است موانعی را برای ساختار اقتصادی گرجستان ایجاد کند اما این روابط به ایجاد کیفیت بالاتر کالاها و اقتصاد گرجستان برای استانداردهای مورد نیاز برای ورود به اتحادیه اروپا کمک خواهد کرد.⁹¹ همچنین همکاریهای ترکیه و گرجستان در زمینه حمل و نقل نیز به وجود آمد. به عنوان مثال ما شاهد بهبود امکانات و نوسازی فرودگاههای تفلیس و باتومی که به وسیلهی کمکهای مالی ترکیه ساخته شد، هستیم. ساخت یک بزرگراه بین پوتی و ترکیه در کنار توسعه سفرهای هوایی، حمل و نقل و عبور و مرور بین دو کشور را بهبود بخشید.⁹² دو کشور گرجستان و ترکیه در زمینهی توریسم نیز در سالهای اخیر توسعه زیادی یافته است. بین سالهای ۵۰۰۲ تا ۲۱۰۲ بیش از ۵۰۵ هزار شهروند ترکی از گرجستان دیدار کردند و ترکیه رتبهی اول حضور توریسم در گرجستان را در سال های ۱۱۰۲ و ۲۱۰۲ را داشته است. بدون تردید صنعت توریسم زمانی توسعه یافت که دو کشور نیاز به روآدید را در سال ۹۰۰۲ و پاسپورت را در سال ۱۱۰۲ را حذف کردند مچنین تا سال ۰۱۰۲ سرمایهگذاری مستقیم رایج ترکیه در گرجستان ۵۶۱ میلیون دلار بود که در مقابل ۲ میلیارد دلار سرمایه گذاری در روسیه و ۵/۱ میلیارد دلار سرمایه گذاری در آذربایجان رقم کمی به نظر میرسد.⁹³

90 Alipour, *op. cit.*, p. 9.

91 Cecire, *op. cit.*, p. 3.

92 Mutlu, *op. cit.*, p. 5.

93 Cordesman, et al, *op. cit.*, p. 7.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

سال	صادرات ترکیه به گرجستان	واردات ترکیه از گرجستان
1992	NA	NA
1993	NA	NA
1994	NA	NA
1995	NA	NA
1996	110,363,665	32,231,236
1997	116,723,477	39,420,222
1998	98,989,554	155,20,285
1999	703,202,552	37,723,554
2000	131,865,212	155,36,213
2001	106,905,111	69,858,555
2002	103,2652,235	137,965,235
2003	111,616,455	82,459,565
2004	199,765,500	306,7455,500
2005	282,264,333	121,834,840
2006	408,155,555	344,855,255
2007	664,155,555	289,654,155
2008	997,8888,654	525,245,332
2009	786,908,675	218,895,667
2010	885,983,125	206,383,095
2011	1,272,426,8	583,8,227
2012	1,392,937,5	142,777,0
2013	1,346,037,5	182,863,4
2014	1,727,420,4	239,313,3
2015	1,327,397,519	240,950,358
2016	1,352,395,056	173,568,084
2017	1.209,563,456	215.654.554
2018	1.315,546,232	234,555,654
2019	1.578.562.365	272.652.123

Amir IMANI
Javad SALEHI
Mohammad PADDIN

جدول شماره ۲: میزان واردات و صادرات ترکیه به گرجستان

Source: World integrated trade solution (Dolar)

روابط فرهنگی ترکیه و گرجستان:

در حدود یک میلیون گرجی در ترکیه ساکن هستند و روابط دوستانه‌ای با حکومت و مردم ترکیه دارند که باعث آسان شدن روابط فرهنگی بین دو کشور شده است.⁹⁴ از اقدامات

94 Zaur Shiriyev-Celia Davies, "The Turkey-Armenia-Azerbaijan Triangle: The Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols", *Perceptions*, 18(1), 2013, p. 185.

فرهنگی ترکیه در گرجستان میتوان به احداث چندین دبیرستان و یک دانشگاه خصوصی که با حمایت تجار ترکیهای در این کشور در این کشور ساخته شدند، اشاره کرد.⁹⁵ ترکیه همچنین به دنبال بازسازی مسجد عزیزیه⁹⁶ در باتومی، یک اثر باقی مانده از عصر عثمانی و در زمان تسلط آنها بر منطقه، میباشد. برای حفظ موازنه و جلوگیری از تنش، ترکیه پیشنهاد ترمیم کلیساهای قدیمی گرجستان در ترکیه را ارائه داد.⁹⁷ همچنین در سال ۷۱۰۲ گرجستان و ترکیه مذاکراتی را در مورد حفظ میراث فرهنگیشان واقع در دو کشور داشتند. در واقع به دنبال دیداری از ترکیه، میخائیل گیورگادزه، وزیر فرهنگ گرجستان توافقنامه‌های را با ترکیه در مورد حفظ میراث فرهنگیشان در دو کشور امضاء کرد. دو طرف بر روی راه اندازی گروه کاری در مورد این موضوع نیز توافق کردند. همچنین گیورگادزه باهمتایان ترکی خود در مورد امضای توافق نامهای در مورد پیوندهای فرهنگی بین دو کشور صحبت کرد.⁹⁸

۵- روابط انرژی ترکیه و گرجستان

اگرچه دو کشور تقریباً از ذخایر انرژی در داخل کشورشان بی بهره هستند اما این دو همکاریهای گسترده‌ای در زمینه انتقال منابع دریای خزر و جمهوری آذربایجان با یکدیگر دارند. در بهار ۲۹۹۱، نخستوزیر سابق ترکیه سلیمان دمیرل⁹⁹ پیشنهادی را براساس ساخت خط لوله‌ای برای کشورهای آسیای میانه و آذربایجان ارائه داد. در مارس ۳۹۹۱، اولین سند بین حکومت آذربایجان و ترکیه برای ساخت خط لوله‌ی باکو - تفلیس - جیهان امضاء شد. انتخاب مسیر ترکیه به معنای صادر کردن نفت از آذربایجان از طریق گرجستان یا ارمنستان بود. به دلایل متعددی انتخاب مسیر از طریق ارمنستان نامناسب بود، دلیل اصلی آن درگیری نظامی بین ارمنستان و آذربایجان بر روی ناگرونو قره‌باغ بود. خط لوله‌ی نفتی باکو- تفلیس- جیهان و خط لوله‌ی گازی باکو- تفلیس- ارزروم که منابع دریای خزر را به ترکیه و اروپا منتقل میکند از گرجستان عبور میکند. علاوه بر این پروژه خط لوله‌ی گازی ترانس- آنتالیا موقعیت گرجستان را به عنوان یک قلمرو عبور انرژی تقویت کرد و نشان داد که گرجستان نقش کلیدی را در برنامه‌های

95 Dikkaia-Özyakışir, *op. cit.*, p. 93.

96 Aziziye

97 Balaci, *op. cit.*, p. 5.

98 Vindimian, *op. cit.*, p. 4.

99 Süleyman Demirel

منطقه‌های ترکیه بازی میکند¹⁰⁰. همچنین پروژه‌ی خط لوله‌ی ترانس - آنتالیا¹⁰¹ که در سال ۲۰۱۲ مورد توافق قرار گرفت، منابع هیدروکربن آذربایجان را به ترکیه از طریق گرجستان انتقال میدهد¹⁰². همکاری در زمینه خط لوله‌ی باکو-تفلیس-جیهان¹⁰³ و باکو-تفلیس-ارزروم¹⁰⁴ و اجرای آنها به طور عمده روابط بین ترکیه و گرجستان را بهبود بخشید. از طرف دیگر گرجستان و ترکیه وابستگی زیادی به صادرات گاز از روسیه و تا اندازه‌های ایران دارند و خط لوله‌ی باکو-تفلیس-جیهان به آنها کمک میکند که منبع جایگزین مناسب برای نیازهای گازیشان به دست بیاورند¹⁰⁵. همکاری و روابط بین ترکیه و گرجستان بدون دخالت دادن جمهوری آذربایجان ناقص می‌باشد زیرا که بخش عمده‌ای از روابط و پروژه‌های بین دو کشور ضلع سومی به نام آذربایجان نیز دارد. در واقع آذربایجان، گرجستان و ترکیه برای تسهیل همگرایی جهانی مسیر ترانزیت انرژی در منطقه قفقاز جنوبی اقدام میکنند¹⁰⁶. واضح است که همکاری انرژی تاثیر مثبتی بر روی روابط میان ترکیه، آذربایجان و گرجستان گذاشته است که این امر بعد از پروژه‌ی باکو - تفلیس - قارص و باکو - تفلیس- ارزروم سرعت و وسعت بیشتری به خود گرفته است¹⁰⁷.

نتیجه‌گیری:

ما در این مقاله برای پاسخ به سوالمان که عبارت بود از «سیاست خارجی ایران و ترکیه در قبال گرجستان متاثر از کدام عوامل است؟» همچنین سیاست خارجی کدام یک موفقیت‌آمیزتر بوده است؟» به روابط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و انرژی ترکیه و جمهوری اسلامی ایران و عوامل تاثیرگذار و موانع پیش روی این روابط پرداختیم تا متوجه بشویم که آیا ترکیه و ایران توانسته‌اند که به هدف اصلیشان در این کشور که ایفای نقش محوری

100 Modebadze vd., *op. cit.*, p. 12.

101 TANAP

102 Cecire, *op. cit.*, p. 6.

103 BTC

104 BTE

105 Levent Demiroglu, "Geopolitics of Oil and Gas in South Caucasia", *Journal of Social Sciences*, 4(1), 2015, p. 25.

106 Chun-Ping Chang et al., "Energy Exports, Globalization and Economic Growth: The Case of South Caucasus", *Economic Modelling*, 1(33), 2013, p. 333.

107 Rovshan Ibrahimov, "Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Significant Leverage in the Implementation of the Foreign Policy Interests of Both Countries", *Insight Turkey*, 17(2), 2015, p. 83.

و ایجاد روابط نزدیک با این کشور است دست یابند یا نه. در این مقاله مشخص شد که ترکیه بعد از استقلال گرجستان توانست روابط دوستانه و نزدیکی با این کشور برقرار کند و به اهدافش در این کشور که عبارت بودند از برطرف کردن بخشی از نیازهای انرژی از طریق مسیر گرجستان برای انتقال منابع دریای خزر، دسترسی آسان به کشورهای ترک زبان آسیای میانه و جمهوری آذربایجان از طریق گرجستان، ایجاد مثلث همکاری ترکیه، آذربایجان و گرجستان، ایفای نقش مسلط در اقتصاد گرجستان و سرمایه گذاری های کلان در این کشور و غیره دست یابد. حتی موضع منفعلانه در جنگ ۵ روزه بین روسیه و گرجستان در سال ۲۰۰۸ و تجارت قاچاق میان ملت ترکیه با جمهوری خودمختار آبخازیا که باعث آزردن خاطر شدن حکومت گرجستان از ترکیه شد، به روابط صمیمانه دو کشور خللی وارد نکرد و دو کشور با دانستن اهمیت دو کشور برای یکدیگر تلاش دارند که روابط دو جانبه را در سالهای آینده را نیز افزایش دهند. از طرف دیگر در این مقاله مشخص شد که جمهوری اسلامی ایران برای حضور در گرجستان و کسب منافع با موانع متعددی از جمله دخالت‌های سیاسی آمریکا و اسرائیل در سیاست خارجی گرجستان، وابستگی گرجستان به اتحادیه اروپا و تمایل این کشور برای عضویت در ناتو، عدم وجود مرز با مشترک با گرجستان و تحریمات جامعه بین المللی علیه جمهوری اسلامی ایران و در نتیجه دوری گزینی گرجستان از ایران، روبه رو بوده است. با این حال دو کشور تلاش کرده‌اند که روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود را در سطح البته نه چندان قابل توجهی نگه دارند به خصوص اینکه بعد از جنگ ۵ روزه ۲۰۰۸، گرجستان بر لزوم عدم وابستگی به روسیه توجه خاصی کرده و در این راه ایران را به عنوان کشوری که میتواند نیازهای انرژی این کشور را برطرف کند در بلند مدت مورد توجه قرار داده است. به خصوص بعد از پایان یافتن تحریمات جامعه بین المللی، امیدها برای افزایش روابط دو کشور به خصوص در زمینه انرژی بالا رفته است که البته نیازند برنامه ریزهای درست و ایجاد زیر بناهای مناسب برای تحقق این امر میباشد.

در کل با توجه با یافته‌های این پژوهش و آمار و ارقام ارائه شده میتوان گفت که ترکیه بعد از استقلال گرجستان توانسته است موقعیت بهتر و مناسبتری در مقایسه با جمهوری اسلامی ایران برای حضور در گرجستان و ایجاد روابط اقتصادی به دست آورد و جمهوری اسلامی ایران با توجه به موانعی که پیش روی این کشور قرار داشته و دارد نتوانسته که به آن اهدافی مدنظرش در این کشور بوده تا به امروز دست یابد. بعضی از توصیه‌هایی که میتواند باعث بهبود روابط ایران و گرجستان و جبران عقب-افتادگی نسبت به ترکیه شود، عبارت اند از:

1. ج.ا.ایران باید در سیاستگذاری و استراتژیهای خود در منطقه تجدید نظر کند چرا که اولاً ایران منطقه قفقاز را از نظر اهمیت استراتژیک در درجه دوم اهمیت قرار داده است و برخلاف منطقه خاورمیانه حضور و نفوذ خود را در این منطقه حیاتی نمیداند.
2. ج.ا.ایران باید تلاش کند از طریق روابط اقتصادی و پروژههای منطقه‌ای و یا دوجانبه گرجستان را به خود وابسته کند یا حداقل شرایطی را به وجود آورد که عدم روابط با ایران برای این کشور هزینهبر باشد. در حالیکه در بیش از دو دهه اخیر در این زمینه اقدامات خاصی نداده است و قافیه را به قدرتهای دیگر باخته است.
3. ج.ا. ایران از اصول و استراتژی جامعی که بتواند از این منطقه بهره‌برداری کند و منافع بلندمدت خود را تامین کند، برخوردار نیست و سیاستها و استراتژیهای آن بستگی به دولتهای منتخب دارد و از هاشمی رفسنجانی تا حسن روحانی چارچوب سیاستگذاری مشترکی وجود ندارد در حالیکه داشتن دیدی بلندمدت و منافع بلندمدت نیازمند چارچوب سیاست خارجی مشخص و تعریف شده است.
4. به منظور توسعه روابط اقتصادی بین دو کشور رویه‌های حقوقی معتبر(قراردادها و توافقنامهها) در سطح حکومتی لازم است. همچنین تشویق سرمایه‌گذاران و تاجران ایرانی برای حضور در بازارهای گرجستان و رقابت با سرمایه‌گذاران ترکیه و روسی.

منابع

بزرگمهری، مجید و مهدی طباطبایی، "بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تا ۵۱۰۲"، فصل نامه سیاست خارجی، سال ۱۳، شماره ۲، ۶۹۳۱، صص: ۹۰۱-۰۵۱.

ATAI, Farhad, "The Dynamics of Bilateral Relations in the South Caucasus: Iran and its North Neighbors", *The China and Eurasia Forum Quarterly*, 7(3), 2009, p. 1-14.

AYDIN, Mustafa, "Turkish Policy Toward the Caucasus", *The Quartely Journal*, 1(3), September 2002, p. 1-10.

ALIPUR, Ali, "Turkey's Stance Towards the Main Developments in The South Caucasus", *Insight Turkey*, 17(1), 2015, p. 191-211.

BADALYAN, Gohar vd., "Transport Infrastructure and Economic Growth: Panel Data Approach for Armenia, Georgia and Turkey", *Presentation for the 142nd EAAE Seminar Growing Success*, 2014, p. 1-15.

BALACI, Bayram, "Strengths and Constraints of Turkish Policy in The South Caucasus", *Insight Turkey*, 16(2), 2014, p. 1-10.

BISHKU, Michael B., "The South Caucasus Republics and the Muslim Middle East: Political and Economic Imperatives", *Mediterranean Quarterly*, 21(3), 2010, p. 26-46.

BISHKU, Michael B., "The South Caucasus Republics and Israel", *Middle Eastern Studies*, 45(2), 2009, p. 295-314.

CECIRE, Michael, "Georgia-Turkey Relations in a Georgian Dream Era", *Caucasus Analytical Digest* 48(3), 2013, p. 1-15.

CHITADZE, Nika, "Geopolitical Interests of Iran in South Caucasus and Georgian-Iranian Relations", *Journal of Social Sciences* 1(2), 2012, p. 5-12.

CORDESMAN, Anthony H., et al., "US and Iranian Strategic Competition: Turkey and the South Caucasus", *Centre for Strategic and International Studies*, 2013, p. 1-17.

CHANG, Chun-Ping vd., "Energy Exports, Globalization and Economic Growth: The Case of South Caucasus", *Economic Modelling*, 33, 2013, p. 333-346.

DEMİR, Sertif, "Is End of a Dream? Reassessing the NATO Enlargement Policy Toward The Black Sea and Caucasus Regions", *Karadeniz Arastirmalari*, 46, 2015, p. 1-22.

DIKKAIA, Mehmet-Deniz Özyakisir, "Developing Regional Cooperation Among Turkey, Georgia and Azerbaijan: Importance of Regional Projects", *Perceptions* 13(1), 2008, p. 93-118.

DEMIROGLU, Levent, "Geopolitics of Oil and Gas in South Caucasia", *Journal of Social Sciences*, 4(1), 2015, p. 25-29.

FARMAIAN, Farman-Fatema Soudavar, "Georgia and Iran: Three Millennia of Cultural Relations An Overview", *Journal of Persianate Studies*, 2(1), 2009, p. 1-43.

GIRGIN, Dogan, "Analyzing of the Geopolitical Energy Confrontation in the Caucasus: Role of Iran, After Sanctions Were Lifted", *International Journal of Humanities and Social Science Invention*. 5(6), 2016, p. 22-26

GOBLE, Paul, *Azerbaijan in The World ADA Biweekly Newsleter*, 6(15-16), 2013.

GOGOLASHVILI, Kaka, "Georgia's European Choice: Has An Old Georian Dream Changed?", *Caucasus Analitical Digest*, 48(3), 2013.

GABER, Evgenia, "Turkey in The Caucasus and Central Asia: The Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 12(3), 2011, p. 1-10.

IBRAHIOV, Rovshan, "Turkish-Azerbaijani Energy Relations: Significant Leverage in the Implementation of the Foreign Policy Interests of Both Countries", *Insight Turkey*, 17(2), 2015, p. 83-100.

KOOLAE, Elaheh-Mohammad Hossien Hafezian, "The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics", *Iranian Studies*, 43(3), 2010, p. 1-19.

KHALIFA-ZADEH, Mahir, "Iran and the Southern Caucasus: A Struggle for Influence", *Central Asia and the Caucasus*, 12(1), 2011, p. 1-12.

KRAUS, Josef-Emil Souleimanov, "A Failed Comeback? Understanding Iranian Policies in the South Caucasus", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(5), 2016, p. 448-464.

KARAGIANNIS, Emmanuel, "The Turkish-Georgian Partnership and the Pipeline Factor", *Journal of Southern Europe and the Balkans Online*, 6(1), 2004, p. 13-26.

KUMAR, Dasharath, "Role of the Turkey in Russia-Georgia Conflict", *International Research Journal of Commerce Arts and Science*, 2014, p. 1-7.

KIRISCI, Kemal-Andrew Moffatt, "Turkey and The South Caucasus: An Opportunity for Soft Regionalism?", *Regional Security Issues*, 2015, p.1-22.

MODEBADZE, Valeri vd., "Georgian-Turkish Relations Since the Breakdown of Soviet Union", *Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4(1), 2014, p. 33-55.

MUTLU, Can E., "A de facto Cooperation? The Increasing Role of the European Union in Improved Relations Between Georgia and Turkey", *Comparative European Politics*, 9(4-5), 2011, p. 543-561.

NUGZAR, Ter-Oganov, "Georgian-Iranian Relations in the Post-Soviet Period", *Central Asia and the Caucasus*, 4(28), 2004, p. 1-5

OGUTCU, Ozge Nur, "Iran Seeking New Markets in The South Caucasus: Georgia," *Center for Eurasian Studies*, 2016, p. 1-4.

OZERTEM, Hasan Selim, "The Limits of Zero Problem Policy in the Caucasus: The Impasse in Turkish-Armenian Relations", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 10, 2010, p. 146-156.

RABEE, Hossein-Mosayeb GharehBeygi, "Geopolitical-Based Foreign Policy of Iran and Gaining Hegemony in the Transcaucasia Region", *International Journal of Scientific Studies*, 1(2), 2014, p. 1-17.

RUXANDRA, Alexianu, "Georgia: from Neighbour to Partner of the European Union", *EIRP Proceedings* 7, 2012, p. 1-9.

SADRY, Houman A., "Iran and the Caucasus States in the 21st Century: A Study of Foreign Policy Goals and Means", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 14(3), 2012, p. 383-396.

SADEGH-ZADEH, Kaweh, "Iran's Strategy in the South Caucasus", *Caucasian Review of International Affairs*, 2(1), 2008, p. 1-8.

SHRASHENIDZE, Tornike, "The Role of Iran in the South Caucasus", *Caucasus Analytical Digest*, 30, 2011, p. 2-5.

SHIRIYEV, Zaur-Celia Davies, "The Turkey-Armenia-Azerbaijan Triangle: the Unexpected Outcomes of the Zurich Protocols", *Perceptions*, 18(1), 2013, p. 185-206.

THERME, Clément, "Iranian Foreign Policy Towards the South Caucasus: Between Revolutionary Ideals and Realpolitik", *Reassessing Security in the South Caucasus: Regional Conflicts and Transformation*, 2011, p. 137-156

VINDIMIAN, Marianna, "Evolution of Turkish Foreign Policy Towards Georgia", *ISPI Policy Brief*, 196, 2010, p. 3-11.

STRUCTURED ABSTRACT

In this article, we answer our question, which is “What factors affect the foreign policy of Iran and Turkey towards Georgia?” “Which foreign policy has also been more successful?” We discussed the political, economic, cultural and energy relations between Turkey and the Islamic Republic of Iran and the influential factors and obstacles facing these relations to find out whether Turkey and Iran have been able to achieve their main goal in this country, which is to play a pivotal role and establish relations. Close to this country is to achieve.

The article found that after the independence of Georgia, Turkey was able to establish friendly and close relations with this country and achieve its goals in this country, which were to Providing part of its energy needs through the route of Georgia to transfer the resources of the Caspian Sea, Easily reach the Turkic-speaking countries of Central Asia and the Republic of Azerbaijan through Georgia, establish a triangle of cooperation between Turkey, Azerbaijan and Georgia, play a dominant role in the Georgian economy and large investments in this country, and so on. Even the passive stance in the five-day war between Russia and Georgia in 2008 and the smuggling trade between the Turkish nation and the Autonomous Republic of Abkhazia, which annoyed the Georgian government with Turkey, did not disrupt the two countries’ cordial relations. Because they Knowing the importance of relationships between themselves try to increase bilateral relations in the coming years.

On the other hand, this article found that the Islamic Republic of Iran faces several obstacles to its presence in Georgia and gaining benefits, including the following: US and Israeli political interference in Georgia’s foreign policy, Georgia’s dependence on the European Union, Georgia’s membership in NATO, No border between Iran and Georgia and the international community’s sanctions against the Islamic Republic of Iran.

However, the two countries have tried to keep their political, economic and cultural relations at a not-so-significant level, especially since the five-day war in 2008, when Georgia paid special attention to the need for independence from Russia. As a country with which it can meet its energy needs. in general, according to the findings of this study and the statistics presented, it can be said that Turkey after the independence of Georgia has been able to achieve a better and more appropriate position compared to the Islamic Republic of Iran to be present in Georgia and establish economic relations and the Republic Due to the obstacles that this Islamic Republic has faced and is facing, it has not been able to achieve its goals in this country until today.

The collapse of the Soviet Union in the 1990s and the independence of the South Caucasian states changed the region and the policies of its neighbors. One of the countries that gained its independence is Georgia, which is of great importance among the Caucasus countries due to its strategic location for the transfer of Caspian resources and easy access to Central Asian countries. Iran and Turkey, with the history of this country, when considering the ethnic and neighborhood ties, sought to develop its relations with Georgia. The main question of the article, which therefore “affect Turkey’s foreign policy towards Iran and Georgia, which factors?” Also, which foreign policy has been more successful?”

According to the hypothesis of the article, after the collapse of the Soviet Union, Georgia’s dependence on the European Union, NATO accession efforts, Israeli and American intervention in this country, the 5-day war between Russia and Georgia in 2008, the crisis in Abkhazia and South Ossetia factors, influenced the policy of Iran and Turkey in Georgia. Also, after the Soviet Union’s collapse, the lack of a common border between Iran and Georgia, we can the obstacles in front of Iran much more from Turkey. This research, examine the Iran and Turkey’s foreign policy in Georgia and factors that influence it with descriptive-analytical approach.